Zdeněk Salzmann, LINGUISTIC ANTHROPOLOGY. A SHORT INTRODUCTION. *Historical Sociology / A Journal of Historical Social Sciences, Book Edition 2012. Editors J. P. Árnason and B. Šalanda, 70 s.–*

Zdeněk Salzmann je již léta velice dobře znám českému publiku, a to jak svými (dílčími) studiemi, tak i – a možná především – svým veleúspěšným, pedagogicky naprosto vyváženým „úvodem do lingvistické antropologie“, který se objevil, bohužel nikoli v plném rozsahu, v roce 1997 (americký originál 1993) jako suplement etnologického časopisu *Český lid*. Pokusy o úplnou českou verzi Salzmannova „úvodu“ trvají do dneška, aniž by došly svého naplnění. Kompletní český překlad, ač dávno hotový, jako by stále unikal českému vydání, zatímco americký originál doznal již pěti vydání.

Možná o to více lze přivítat Salzmannův „koncentrát“ pod názvem *Linguistic Anthropology. A Short Introduction*, shrnutí, jež je výsledkem dohody editora Bohuslava Šalandy a autora. Je dosti neobvyklé, že se dílko objevilo v rámci časopisu *Historical Sociology*, vlastně jako „book edition“ v roce 2012. Pravda, vztah mezi lingvistickou antropologií a historickou sociologií není s největší pravděpodobností nejužší, ale to nijak neohrožuje hodnotu laskavosti a efektivity uvedeného sociologického časopisu a jeho editorů, a ovšem hodnotu – řekněme – Salzmannova „vokabuláře“. Ten přehledně a se širokým tematickým záběrem (autor píše v úvodu: „my selection has been generous“, s. 11) mapuje, charakterizuje, exemplifikuje, vykládá, definuje dvacet jedna tematických bloků, jež buďto přímo zakládají lingvistickou antropologii, anebo ji mohou zajímat. Nejde tedy o historické, ba ani o hierarchické uspořádání „etnolingvistiky“, jejíž vnitřní artikulace dosti značně, jak známo, kolísá podle autorů: Salzmannova artikulace je odlišná od artikulace Durantiho či Harriet Ottenheimerové nebo Foleyho. Je sympatické, že se Salzmann nevyhýbá takříkajíc celodisciplinárním definicím. To je případ oddílu 1, tj. „obor antropologie“; a i když ani v základních definicích nelze očekávat jednotu, jsou Salzmannova vymezení neobyčejně výstižná.

Jedna věc je zjevná: dílko Zdeňka Salzmanna znamená excelentní terminologickou orientaci; tím však nemíním konstatovat, že bych ve všem s autorem souhlasil. Postrádám výraznější, snad aktuálnější obraz B. L. Whorfa, jenž se od 90. let značně zjemnil, a to díky pracím J. A. Lucyho či Penny Lee, mám-li uvést několik dokladů. Vymezení srovnávací metody zní poněkud tautologicky; přiblížení typologie se mi zdá dosti tradiční, vlastně předstrukturalistické. To jsou však jen pouhé náměty; řekl jsem a opakuji: dílo je znamenitou teoretickou orientací, jejíž hodnotu/význam zvyšuje i stálý zřetel k české terminologii.

František Vrhel (ÚE FF UK, Praha)

Pavol Tišliar, NÁRODNOSTNÝ KATASTER SLOVENSKA V ROKU 1940. *Slovenský národný archív, Bratislava 2011, 1025 s., 746 map.–*

Sčítání lidu provedené na území Slovenské republiky (tzv. První Slovenská republika či tzv. Slovenský štát, 1939–1945) k rozhodnému okamžiku, kterým byla

půlnoc ze 14. na 15. prosince 1940, by bylo za normálních okolností považováno za vcelku běžný cenzus. Jako takovému by se mu patrně v minulosti dostalo i přiměřené badatelské pozornosti historiků, historických demografů, sociologů či etnologů, kteří s daty ze sčítání obyvatelstva běžně pracují jako s vcelku spolehlivým zdrojem kvantifikovaných informací. Zmíněný cenzus však proběhl v územně okleštěném totalitárním státě, de facto satelitu nacistického Německa a byl mj. nesen v duchu oficiální státní politiky perzekučně zaměřené proti některým (v dané době jednoznačně rasově vymezovaným) skupinám obyvatel – Židům a Cikánům (Romům). Z výše uvedených důvodů byly výsledky sčítání publikovány jen zčásti v letech 1946–1947 a nikdo se jimi doposud bohužel vážněji nezabýval. Příslušná data, okolnosti vzniku sčítání, metodika jeho provádění (např. užívané „definice" Židů, Cikánů, ale třeba i Rusů a Rusínů či nejrůznějších náboženských minorit) přitom doslova volají po moderní historickodemografické a etnologické resp. antropologické analýze. Klíčovou otázkou nicméně zůstává, jak pramen mimořádného rozsahu (ve Slovenském národním archivu jsou uloženy všechny originální sčítací formuláře) a pozoruhodného obsahu zpracovat.

Jednu z možných cest, zdá se, nalezl přední slovenský historický demograf Pavol Tišliar působící na Katedre etnológie a kultúrnej antropológie FF Univerzity Komenského v Bratislavě. Tento badatel se v posledních letech systematicky zabývá dějinami obyvatelstva Slovenska v 19. a 20. století a publikoval (částečně ve spolupráci s Branislavom Šprochom) k této problematice krom řady studií několik zásadních analytických i syntetických monografií mimořádné důležitosti (mj. Etnická a konfesionálna štruktúra Gemera a Malohontu (prehľad stavu podľa vybraných statických prameňov v 18.–1. pol. 20. storočia). Brno 2009; Mimoriadne sčítanie ľudu na Slovensku z roku 1919: Príspevok k populačným dejinám Slovenska. Bratislava 2007; Populačný vývoj Podkarpatskej Rusi I–II. Bratislava 2009). P. Tišliar se rozhodl zaměřit svou pozornost na patrně nejkontroverznější (pro etnology však zároveň nejzajímavější) část sčítání, tedy data o etnické a konfesijní struktuře obyvatelstva, která zájemcům předložil v pozoruhodné demograficko-kartografické publikaci fenomenálního rozsahu. Právě rozsah textu a mapových příloh ale i možnost fulltextového vyhledávání v něm vedl vydavatele (Slovenský národný archív) ke zveřejnění monografie pouze v elektronické podobě, pro text podobného typu je to však možná spíše výhoda.

Monografie P. Tišliara příhodně nazvaná Národnostný kataster Slovenska v roku 1940 se rozpadá do čtyř obsahem, metodou i formou prezentace údajů dosti rozdílných kapitol. V první části práce (s. 13–20) autor detailně rozebírá společensko-politické okolnosti sčítání, vyjadřuje se ke zvolené metodice a otevřeně upozorňuje i na kontroverzní aspekty cenzu spojené hlavně s perzekucí Židů a Cikánů. Pozoruhodné jsou autorovy postřehy (vycházející mj. z analýzy dobového tisku) o dobových kontroverzích spojených již se samotným sčítáním, či – zde však přichází ke slovu etnologická perspektiva Tišliarova teoretického zázemí – o otázkách dobového vnímání (a zaměňování na aktérské rovině sčítaných osob) etnicity a konfese.

Ve druhé části textu (s. 21–48), pojaté poněkud konzervativně avšak velmi precizně a poctivě dle přísných pravidel historickodemografické statistiky a deskriptivního výzkumu proměn státoprávního uspořádání, zaměřuje autor svou pozornost na celostátní charakteristiky Slovenska a jeho obyvatel na konci roku 1940. V textu i prostřednictvím hojných map jsme seznámeni s územně-správním vývojem Slovenska na konci 30. a počátku 40. let (územní zábory Německou říší, Polskem a Maďarskem; změny ve struktuře žup a okresů) a dále s celkovou demografickou situací: souhrnnými počty obyvatel, hustotou osídlení, velikostí sídel a národnostní strukturou Slovenska. K ní autor prezentuje absolutní i poměrné údaje týkající se rozsídlení (dobově definovaných) Slováků, Němců, Židů, Rusů resp. Rusínů, Maďarů, Cikánů a Čechů. V následující čistě tabulkové pasáži práce (s. 49–187) jsou všechny údaje o počtu obyvatel a jejich národnosti shrnuty do přehledných tabulek členěných dle jednotlivých žup, okresů a obcí a to dle státoprávního členění Slovenska v roce 1940.

V nejrozsáhlejší čtvrté kapitole (s. 188–975) doprovázené několika stovkami map P. Tišliar graficky velmi úsporně (mapy jsou vlastně jen surovými obrazovými exporty z Geografického informačního systému, což někdy způsobuje jejich zhoršenou přehlednost a velmi obtížnou čitelnost popisků) představuje výsledky sčítání lidu na úrovni okresů. Pro celkem 59 okresů a Bratislavskou aglomeraci předkládá jednotně strukturovaný slovní komentář shrnující výsledky sčítání v daném regionu a upozorňující na případné zvláštnosti jeho průběhu a sebraných dat. Následuje vždy soubor 13 map: územní členění a názvy sídel v roce 1940, současné názvy sídel zachycených v roce 1940, současné územní členění příslušného regionu, počet obyvatel sídel v roce 1940, hustota zalidnění okresu v roce 1940, národnostní struktura okresu v roce 1940, podíl osob slovenské (německé, židovské, ruské-rusínské, maďarské, cikánské, české) národnosti v roce 1940, které jasně a bez nutnosti složitého komentování vypovídají jak o podobě sídelní struktury tak dobově pojímané etnicitě obyvatel Slovenska. Oprávněná snaha autora pojmout strukturu práce jednotně tak vedla k tomu, že dílo obsahuje neuvěřitelné množství téměř 750 map. Nezbytným doplňkem práce je samozřejmě i anglické (možná až příliš stručné) summary, soupis literatury a pramenů, seznam tabulek a map a místní rejstřík. Ten má však spíše ornamentální význam, neboť PDF forma publikace dovoluje její fulltextové prohledávání, a to včetně všech popisků a legendy k mapám.

Práce P. Tišliara nepřináší žádný metodologický průlom a ani tak nebyla zamýšlena – autor sám v úvodu na s. 8–12 opakovaně konstatuje, že mu šlo hlavně o přehledné a badatelsky přívětivé zpřístupnění části informací z mimořádně důležitého pramene. A je si dobře vědom toho, že *„po analýze zvyčajne prichádza syntéza“* (s. 978), což mimochodem prakticky předvedl v práci Demografický obraz Slovenska v sčítaniach ľudu 1919–1940 (Brno 2012, s B. Šprochem). Vytčený úkol týkající se sčítání lidu v roce 1940 se P. Tišliarovi nicméně podařilo splnit více než vrchovatě. Patrně žádný z evropský cenzů 1. poloviny 20. století nebyl prozatím prezentován v takto důkladné a komplexní podobě zahrnující

jak agregovaná celostátní data o sídelní, etnické a náboženské struktuře, tak detailní informace o obyvatelstvu jednotlivých regionů a obcí. Zásadní „přidaná hodnota" práce nicméně leží podle mého názoru hlavně v kartografickém uchopení řádově desetitisíců dílčích statistických údajů. Pouhý pohled na každou jednu ze 746 map dokáže o etnické a náboženské struktuře Slovenska vypovědět více (samozřejmě s vědomím specifických okolností vzniku celého sčítání), než sebedokonalejší slovní komentář či tabulkový přehled. Znovu se tak ukazuje, že kartografické metody, dnes ulehčené širokými možnostmi GIS, jsou v sociálních vědách (historickou demografii a etnologii nevyjímaje) užitečnou cestou k analýze a prezentaci řady jinak obtížně uchopitelných otázek.

Jiří Woitsch (EÚ AV ČR, v. v. i.)

Marta Toncrová – Lucie Uhlíková (eds.), PÍSNĚ Z KOPANIC ZE ZÁPISŮ JOSEFA ČERNÍKA. *Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Brno 2010, 430 s.*–

Výběrová edice písňových sběrů hudebníka, pedagoga, hudebního teoretika a sběratele lidových písní Josefa Černíka (1880–1969) je dílem zkušených editorek Marty Toncrové a Lucie Uhlíkové, které již ve svých předchozích pracích prokázaly zodpovědný přístup k materiálu, pečlivost při jeho zpracování a odbornou erudovanost.

J. Černík, žák Vítězslava Nováka a Leoše Janáčka, se stal v letech 1921–1926 profesorem hudby na učitelském ústavu v Brně, ale pro osobní neshody byl nucen své místo opustit a až do svého odchodu do důchodu v roce 1935 působil jako řídící učitel na obecné škole v Brně. Zdá se, že jeho svérázné postoje v jednání s lidmi a institucemi negativně ovlivnily také osud jeho písňových sbírek.

Černíkova nejrozsáhlejší publikovaná sbírka, *Zpěvy moravských kopaničárů*, představuje tři vydání více než sto let starého písňového sběru z malé, ale významné národopisné oblasti východní Moravy (1901, 1902, 1908). Černík trpělivě překonával překážky, které se mu stavěly do cesty při zapisování v této sběratelsky nevděčné oblasti: nedostupný terén, nedůvěra obyvatel, jejich chudoba a z ní zprvu plynoucí neochota zdarma se předvádět atd. Přesný počet Černíkových zápisů z Kopanic není znám, sám uváděl číslo kolem 1700 písní včetně variant. Jeho sběr je ovšem významný nejen svým rozsahem, ale také časovým rozpětím: na Kopanicích sbíral více než padesát let.

Černíkovy zápisy zpravidla probíhaly za okolností k tomu účelu aranžovaných; jak již plynulo z povahy tamějších lidí, v rámci skutečné zpěvní příležitosti se zapisovat nedalo – o tzv. ekologické metodě záznamu ještě nebylo lze mluvit. Dodatečné rozdělení písní do oddílů byl pak sběratel nucen provádět podle obsahu, zřídka podle funkce (svatební či žňové písně). Černíkův způsob práce s folklorním materiálem se postupně vyvíjel (ne vždy ku prospěchu věci). Pasportizační údaje jsou řídké a živelné, zejména u starších zápisů. Své úctyhodné dílo se Černík, už jako penzista, chystal publikovat v celém rozsahu, stále znovu cestoval do terénu, neustále prováděl kontrolní sběry, navazoval vztahy s novými spolupracovníky a naopak dřívější závazky rušil, s nepochopením zpochybňoval fundovanost